

UNIVERZITET U BEOGRADU

**G. BONČIĆ-CARIČIĆ, B. JOVANOVIĆ, M. MIŠIĆ-
VUKOVIĆ, M. RADOJKOVIĆ-VELIČKOVIĆ,
N. STOJANOVIĆ, V. KRSTIĆ, S. PETROVIĆ,
G. UŠĆUMLIĆ, D. ANTONOVIĆ, D. MIJIN**

**EKSPERIMENTALNA
ORGANSKA HEMIJA**

TEHNOLOŠKO-METALURŠKI FAKULTET
Beograd, 2011.

Autori:

Dr Gordana Bončić-Caričić, van.prof. u penziji
Dr Bratislav Ž. Jovanović, red.prof.
Dr Milica M. Mišić-Vuković, red.prof. u penziji
Dr Mirjana A. Radojković-Veličković, red.prof. u penziji
Dr Nadežda D. Stojanović, van.prof.
Dr Vera V. Krstić, red.prof. u penziji
Dr Slobodan D. Petrović, red.prof.
Dr Gordana S. Ušćumlić, red.prof.
Dr Dušan G. Antonović, red.prof.
Dr Dušan Ž. Mijin, van.prof.

Redakcija:

Dr Gordana Bončić-Caričić, van.prof. u penziji

EKSPERIMENTALNA ORGANSKA HEMIJA
IV izmenjeno i dopunjeno izdanje

Izdaje:

Tehnološko-metalurški fakultet
Univerziteta u Beogradu
Beograd, Karnegijeva 4

Za izdavača:

Dekan Prof. dr Ivanka Popović

Glavni i odgovorni urednik:

Prof. dr Šćepan Ušćumlić

Recenzenti:

Dr Slavka M. Pavlov, red.prof. u penziji
Dr Jovan Jovanović, red.prof. u penziji

Kompjuterska obrada teksta i slika:

Jelena Lapčević

Tiraž: 400 primeraka

Štampa: RIC grafičkog inženjerstva
Tehnološko-metalurškog fakulteta
Beograd, Karnegijeva 4

ISBN 978-86-7401-271-0

©Zabranjeno preštampavanje i fotokopiranje
Sva prava zadržavaju autor i izdavač

PREDGOVOR ČETVRTOM IZDANJU

U proteklih dvanest godina *Eksperimentalna organska hemija* štampana je u više od 1500 primeraka u tri izdanja. U međuvremenu došlo je do promena u nastavnim planovima i programima na Tehnološko-metalurškom fakultetu u Beogradu. Organska hemija se sada sluša na I, II i III godini sa različitim sadržajem eksperimentalnih vežbi. Ipak, ovaj pomoćni udžbenik obuhvata sve potrebne informacije potrebne studentima za uspešno savladavanje eksperimentalnih zadataka koji su pred njima.

U ovom četvrtom izdanju izvršene su ispravke uočenih grešaka iz prethodnih izdanja uz uvođenje dodatne vežbe, sinteze glicina. Neki mehanizmi su korigovani odnosno dopunjeni.

Autori se zahvaljuju doc. Dr Nataši V. Valentić, na korisnim sugestijama u toku pripreme ovog izdanja.

Beograd, 2011. godine

Autori

PREDGOVOR PRVOM IZDANJU

Eksperimentalna organska hemija nastala je kao rezultat višegodišnjeg iskustva u izučavanju laboratorijske prakse u oblasti organske hemije. U ovom pomoćnom udžbeniku, obuhvaćeno gradivo je usklađeno sa nastavnim planom i programom predmeta Organska hemija za studente II i III godine na Tehnološko-metalurškom fakultetu u Beogradu.

Obrađeni materijal je sistematski izložen iz dva dela. U prvom teorijskom delu udžbenika, pored osnovnih pravila, organizacije i zaštite pri radu u laboratoriji za organsku hemiju, opisani su posude i pribor, aparati i uređaji koji se praktično koriste, a posebno su obrađene tehnike izdvajanja, prečišćavanja i identifikacije organskih jedinjenja.

U drugom delu knjige opisane su sinteze predstavnika pojedinih klasa jedinjenja koje su sistematizovane po tipovima najvažnijih reakcija u organskoj hemiji. Za svako jedinjenje, osim hemizma nastajanja, data su teorijska objašnjenja za nastale hemijske promene, a za izvođenje eksperimenata navedena su detaljna uputstva za rad čijoj uspešnosti doprinose veoma korisne napomene sa ciljem da se spreče eksperimentalne greške. Zadaci na kraju svakog eksperimenta, podstiču studenta na kreativan način

razmišljanja pri proučavanju sinteze jedinjenja. Šeme sinteze pojedinih odabranih jedinjenja doprinose potpunom razumevanju i savlađivanju izvođenja eksperimenata.

Autori se sa puno poštovanja zahvaljuju prof. Dr Slavki M.Pavlov i prof. Dr Jovanu A.Jovanoviću, koji su sa velikom pažnjom pregledali i recenzirali rukopis i nizom korisnih saveta doprineli realizaciji udžbenika.

Posebnu zahvalnost autori duguju prof. Dr Darku B.Šepi koji je svojim sugestijama veoma mnogo doprineo kvalitetu ovog udžbenika.

Kompjutersko-grafičku obradu teksta sa mnogo pažnje i stručnosti izvršila je Jelena V.Lapčević za šta joj autori izražavaju zahvalnost isto kao i Zavodu za grafičku tehniku Tehnološko-metalurškog fakulteta, na doprinosu da ovaj pomoćni udžbenik dobije svoj konačni oblik.

Beograd, 1999. godine

Autori

SADRŽAJ

1. RAD U LABORATORIJI ZA ORGANSKU HEMIJU.....	1
1.1. Osnovna pravila i organizacija rada u laboratoriji za organsku hemiju	1
1.2. Zaštita od opasnosti pri radu	2
1.2.1. Opasne hemikalije.....	2
1.2.2. Otpadne hemikalije	3
1.2.3. Zaštitna sredstva pri radu u laboratoriji	4
1.3. Nezgode u laboratoriji i prva pomoć.....	4
1.3.1. Požar u laboratoriji.....	4
1.3.2. Opekotine.....	5
1.3.3. Povrede izazvane hemikalijama.....	6
1.3.4. Posekotine i rane	7
1.3.5. Trovanje.....	7
2. EKSPERIMENTALNA TEHNIKA U LABORATORIJI ZA ORGANSKU HEMIJU	9
2.1. Posuđe i pribor od različitih materijala.....	9
2.1.1. Staklo.....	9
2.1.1.1. Normalni brušeni spojevi	9
2.1.1.2. Posuđe i pribor od stakla.....	11
2.1.1.3. Rad sa staklenim posudom.....	18
2.1.2. Porcelan	21
2.1.3. Pluta.....	22
2.1.4. Guma	23
2.1.5. Metali, termoizolacioni materijal, hartija.....	23
2.2. Aparature za izvođenje organskih sinteza.....	25
2.2.1. Pravila pri izboru i sastavljanju aparature.....	28
2.3. Osnovne operacije u eksperimentalnom radu.....	29
2.3.1. Sitnjenje i sejanje	29
2.3.2. Mešanje i mućkanje.....	29
2.3.3. Zagrevanje	32

2.3.3.1. Tehnike zagrevanja i toplotna kupatila	32
2.3.4. Hlađenje.....	36
2.3.5. Sušenje organskih jedinjenja	38
2.3.5.1. Tehnika sušenja tečnih organskih jedinjenja	40
2.3.5.2. Tehnika sušenja gasovitih jedinjenja	41
2.3.5.3. Tehnika sušenja čvrstih jedinjenja	41

3. IZDVAJANJE, PREČIŠĆAVANJE I IDENTIFIKACIJA ORGANSKIH JEDINJENJA .....

44

3.1. Razdvajanje jedinjenja na osnovu razlike u hemijskim osobinama	44
3.2. Razdvajanje i prečišćavanje jedinjenja na osnovu razlika u fizičkim osobinama....	44
3.2.1. Rastvaranje, ceđenje, dekantiranje i centrifugiranje	45
3.2.1.1. Rastvaranje.....	45
3.2.1.2. Ceđenje	45
3.2.1.3. Dekantiranje.....	49
3.2.1.4. Centrifugiranje	49
3.2.2. Ekstrakcija	49
3.2.2.1. Ekstrakcija čvrstih jedinjenja	49
3.2.2.2. Ekstrakcija iz rastvora	50
3.2.2.3. Ekstrakcija hemijski aktivnim rastvaračima.....	54
3.2.2.4. Kontinualna ekstrakcija tečnih supstanci	54
3.2.3. Kristalizacija.....	55
3.2.3.1. Izbor i karakteristike rastvarača za kristalizaciju.....	56
3.2.3.2. Tehnika prečišćavanja kristalizacijom.....	57
3.2.3.3. Prečišćavanje frakcionom kristalizacijom.....	61
3.2.4. Sublimacija	61
3.2.5. Destilacija	62
3.2.5.1. Obična destilacija	63
3.2.5.2. Vakuum destilacija	67
3.2.5.3. Frakciona destilacija	70
3.2.5.4. Destilacija vodenom parom.....	75
3.2.6. Hromatografija.....	78
3.2.6.1. Klasifikacija hromatografskih metoda.....	80
3.2.6.2. Tehnike hromatografskog razdvajanja	84
3.2.7. Određivanje osnovnih fizičkih konstanti organskih jedinjenja	89
3.2.7.1. Određivanje temperature topljenja	90
3.2.7.2. Određivanje temperature ključanja.....	93
3.2.7.3. Određivanje relativne gustine tečnosti.....	94
3.2.7.4. Određivanje indeksa prelamanja	94
3.2.8. Prečišćavanje organskih rastvarača.....	95

4. EKSPERIMENTI.....	98
4.1. Prečišćavanje organskih jedinjenja	98
4.1.1. Prečišćavanje acetanilida kristalizacijom iz vode i određivanje njegove temperature topljenja.....	98
4.1.2. Prečišćavanje naftalena kristalizacijom iz etanola i određivanje njegove temperature topljenja.....	99
4.1.3. Destilacija anilina vodenom parom, ekstrakcija, sušenje ekstrakta, destilacija etra i destilacija anilina	100
4.1.4. Frakciona destilacija smeše metanola i vode	101
4.1.5. Razdvajanje metiloranža i metilensko plavog adsorpcionom hromatografijom na koloni	102
4.2. Sinteze organskih jedinjenja.....	103
4.2.1. Etil-bromid (brometan).....	103
4.2.2. Brombenzen (fenilbromid)	107
4.2.3. Nitrobenzen.....	111
4.2.4. <i>p</i> -Nitroacetanilid	116
4.2.5. <i>p</i> -Nitroanilin (<i>p</i> -aminonitrobenzen).....	119
4.2.6. β -Naftalensulfonska kiselina	121
4.2.7. Pikrinska kiselina (2,4,6-trinitrofenol).....	126
4.2.8. β -Naftol (2-hidroksinaftalen).....	128
4.2.9. Anilin (aminobenzen)	131
4.2.10. Acetanilid (<i>n</i> -fenilacetamid).....	135
4.2.11. Fenol (oksibenzen)	138
4.2.12. Metiloranž (heliantin)	144
4.2.13. Benzhidrol (difenilmetanol).....	147
4.2.14. Difenilmetan (benzilbenzen).....	152
4.2.15. Acetofenon (fenil-metil-ke-ton).....	155
4.2.16. Pinakol (2,3-dimetil-2,3-butandiol) i pinakolon (3,3-dimetil-2-butanon)....	158
4.2.17. Bademova kiselina (α -oksifenilsirćetna kiselina)	163
4.2.18. Etil-acetat (etil-etanoat, etil estar sirćetne kiseline).....	166
4.2.19. Dietil-oksalat (dietil estar oksalne kiseline)	170
4.2.20. Malonski estar (dietil estar malonske kiseline).....	172
4.2.21. Acetamid (amid sirćetne kiseline).....	175
4.2.22. Acetonitril (metil-cijanid).....	177
4.2.23. Acetsirćetni estar (etil estar acetsirćetne kiseline)	179
4.2.24. Antranilna kiselina (<i>o</i> -aminobenzoeva kiselina)	183
4.2.25. Malahitno zeleno (4-[(4-dimetilaminofenil)fenilmetil]- <i>N,N</i> -dimetilanilinjum-hlorid)	188
4.2.26. Hinolin (benzo[<i>b</i>]piridin)	191
4.2.27. Indigo (2,2'-diindoksil).....	194

4.2.28. β -Pentaacetil <i>D</i> -glukoza (1,2,3,4,6-penta-O-acetil- β - <i>D</i> -glukopiranoza).....	197
4.2.29. α -Pentaacetil <i>D</i> -glukoza (1,2,3,4,6-penta-O-acetil- α - <i>D</i> -glukopiranoza)	199
4.2.30. Fenil osazon <i>D</i> -glukoze	201
4.2.31. Saponifikacija masti i ulja	203
4.2.32. Fluorescein	205
4.2.33. Eozin.....	207
4.2.34. <i>p</i> -Nitroanilin crveno (1-((4-nitrofenil)azo)-2-naftol).....	209
4.2.35. Glicin (aminosirćetna kiselina).....	211
4.3. Šeme sinteze odabranih organskih jedinjenja.....	213
Etil-bromid	214
Nitrobenzen	216
Anilin	218
Acetanilid	220
Fenol.....	222
Metiloranž	224
Acetofenon.....	226
Etil-acetat	228
β -Naftalensulfonska kiselina	230
Benzhidrol	231
Hinolin	234
4.4. Izračunavanje prinosa organskih sinteza	237
4.5. Pristup izvorima naučnih informacija iz oblasti organske hemije.....	239
4.5.1. Primarna literatura	239
4.5.2. Sekundarna literatura	240
4.5.3. Način korišćenja literature.....	243
PRILOZI.....	241